

Fransa'nın Akdeniz ve Afrika Açılımı (Osmanlı-İngiltere ve Çarlık Rusya), Dr. Vugar Akifoğlu, Ankara, Berikan Yayınevi, 2020, 290 Sayfa, ISBN: 978-625-7049-20-7

France's Mediterranean and African Expansion (Ottoman Britain and Czarist Russia), Dr. Vugar Akifoğlu, Ankara, Berikan Publishinghouse, 2020, 290 p. ISBN: 978-625-7049-20-7

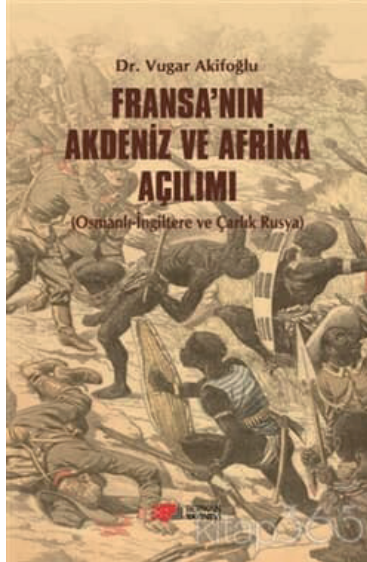
Emine Uslu¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Emine Uslu (Yüksek Lisans Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul,
Türkiye
E-posta: emineuslu410@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1701-5885

Başvuru/Submitted: 08.09.2021
Kabul/Accepted: 10.09.2021

Atıf/Citation: Uslu, Emine, "Fransa'nın Akdeniz ve Afrika Açılımı (Osmanlı-İngiltere ve Çarlık Rusya), adlı eserin tanıtımı". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 10, 2 (2021): 355-360.
<https://doi.org/10.26650/jes.2021.021>

Anahtar Kelimeler: Afrika toprakları, yer altı kaynakları, denge politikası, siyasi çıkar, asimilasyon politikaları

Key words: African lands, underground resources, balance policy, political interest, assimilation policies

18. ve 19. yüzyıllarda, geçmişten süregelen işgal girişimi yerini sömürge şeklinde güçlenen arzusunun bırakmıştır. Gerek Avrupa'da altın yataklarının tamamen tüketilmesi gerek ipek ve baharat yollarının ele geçirilmek istenmesi sebebiyle Afrika toprakları, diğer devletler için

her zaman cazibe merkezi olmuştur. Yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan Afrika toprakları sürekli dış devletler tarafından paylaşılmak istenmiştir. Afrika topraklarının yer altı kaynaklarından önemli kısmını köle ticareti kullanarak kendi ülkelerine götürmeyi amaçlayan dış devletler yer üstü kaynaklarını da köle gücü kullanarak, toprakların işlenmesini ve orada yetişen sebze ve meyve ve tahıllarını ülkelere götürmeyi amaçlamışlardır. Bunun yanında Afrika topraklarından götürülen işlenmemiş maddeleri işleyerek yine bu topraklara getiren dış devletler pazar alanı oluşturup kendi ekonomilerini geliştirmeyi hedeflemişlerdir.

Dr. Vugar Akifoğlu, 18. ve 19. yüzyılı esas alarak bu bilgiler ışığında konuya geniş bir perspektiften bakmış, “Fransa'nın Akdeniz ve Afrika Açılımı (Osmanlı-İngiltere ve Çarlık Rusya)” isimli kitabını kaleme almıştır. Dr. Vugar Akifoğlu, Bakü Devlet Üniversitesinde Uluslararası Hukuk Fakültesinde Diploması ve Modern Entegrasyon bölümünde lisans eğitimini almış, Ankara Üniversitesinde “Stalin Döneminde Azerbaycan Türklerine Yönelik Politikaları” adlı tezi ile doktorasını tamamlamıştır. Çalışmaları, daha çok Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin kuruluş döneminde yer alan politik değişiklikler ile birlikte Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan Tarihi, Orta Asya üzerindeki sömürgeci devletlerin etkilerini kapsamaktadır. Yazar günümüzde Türk Diyanet Vakfı Senegal Heyeti Sorumlusu olarak görev yapmaktadır.

Bu çalışmada pazarlarını genişletmek isteyen üç devletin, denge politikası adı altında kendi çıkarlarını ve politikasını düşünmesi gayretiyle Osmanlı Devleti'ne karşı birbirleriyle girdikleri ekonomik ve siyasi ilişkiler incelenmiştir. 18. yüzyılda dönemin önemli bölgesel aktörlerinden biri olan Fransa'nın Akdeniz ve Afrika üzerinden geliştirdiği politikasını, İngiltere'nin ve Rusya'nın fark etmesi üzerine çift taraflı uyguladığı denge politikasına karşı Osmanlı Devleti'nin mücadele etmesini konu edinmektedir. Tüm bu bahsedilen konular Fransa'nın Akdeniz ve Afrika Açılımı (Osmanlı-İngiltere ve Çarlık Rusya) başlıklı kitapta toplanılarak alandaki eksikliğin giderilmesi hedeflenmiştir. Çalışma; ön söz, giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Eserde bahsedilen belgelerin bir kısmı ekler kısmında paylaşılmıştır.

- ÖN SÖZ
- GİRİŞ
- BİRİNCİ BÖLÜM: 17. YÜZYILDA FRANSA'NIN GÖZ DİKTİĞİ AFRİKA ÜLKELERİ
- İKİNCİ BÖLÜM: 17 - 19. ASIRDA OSMANLI FRANSA İLİŞKİLERİ
- ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NAPOLYON FRANSA'SININ AKDENİZ VE AFRİKA'DAKİ OSMANLI TOPRAKLARINA TAARRUZU VE SONUCU
- SONUÇ
- KAYNAKÇA
- EKLER

Yazar ön sözde, köle ticaretinin 19. yüzyılda yasaklanmasına kadar Afrika kıtasını kolonilere çeviren sömürge devletlerinin, kendi aralarında bölgesel olarak paylaştığını, üstelik Avrupa devletlerinin günümüzde hâlâ bu sömürü siyasetini dolaylı olarak sürdürmekte olduğunu savunurken bunun geçmişten gelen kazanılmış bir hak olduğuna diğer devletleri ikna etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Dr. Vugar Akifoğlu, Avrupa devletleri tarafından ortaya atılan bu hak iddialarını; yeni bulgular ışığında, her yönden araştırma ve analiz etme isteğiyle dolmuş ve neticede bu eserin ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Mevcut eserin tarih metodu uygulanarak söz konusu dönemin (18. ve 19. yy) ayrıntıları ile 21. yüzyıla etkilerini yansıtan kaynaklar referans alınarak hazırlanılmasına özen gösterilmiştir. Doğu Akdeniz ve Afrika bölgesi ile ilgili kaynaklara tek bir bölgede ulaşmak mümkün olmadığından Frankofon ülkeleri ve Fransa’da mevcut olan birçok arşive ve kütüphaneye ulaşılmaya çalışılmış, bunun yanında Türkiye’de ki önemli belgelerin kaynağını bulunduran Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ne de müracaat edilmiş, karşılaştırmalı olarak kaynaklar incelenmiştir.

Çalışmada özellikle iki problem üzerinde durulduğu çok net bir şekilde anlaşılmaktadır, bunlardan birincisi, ele alınan dönemde Afrika bölgesinin siyasi gelişimi; ikincisi ise, Fransa - İngiltere ve Çarlık Rusyası’nın Osmanlı Devleti’nin bilgisi olmadan geliştirdiği siyasi çıkarlar ve bu esnada her ülkenin izlemeye çalıştığı denge politikasıdır. Sonuç olarak tüm bu politik düşüncelerin etrafında oluşturulan reformlar temel alınarak sömürge devletlerinin durumu ve Osmanlı Devleti’ne etkisi incelenmiştir. Eserde karşılaştırmalı belge analizlerinin yapılması ortaya atılan iddiaların altını sağlam bir zeminle doldurmuş, bahsedilen belgelerin bir kısmının görsellerinin ekler kısmında konulmuş olması kitabın nesnel gücünü ve ifadesini arttırmıştır.

Giriş bölümüne gelindiğinde 17. yüzyıldan başlanarak Fransa’nın dış siyasetinde hangi oranda yayılcı olduğundan bahseden yazar, Amerika sömürgelerini İngiltere’ye kaptırması dolaylı olarak Akdeniz ve Afrika sömürgelerinde Fransa’nın, İngiltere’ye karşı ne denli temkinli olması gerektiğini arşiv belgelerindeki yazışmalardan yola çıkarak ifade etmiştir. Akdeniz ve Afrika bölgesinin yer altı kaynaklarına, ticaret yollarına sahip olduğu için birçok kültürü içinde barındırması, bu bölgeyi pazarlarını genişletmek isteyen ülkelerin göz koyduğu bölgelerden biri haline getirmiştir ve bu yüzden bölgede sürekli bir çekişme ve baskı ortamı egemen olmuştur.

1444 yılından itibaren Avrupalı devletler, Afrika ülkelerini sömürge altında tutmayı başarmıştı. Bu esnada Avrupa devletleri tarafından Afrika ülkelerine asimilasyon politikaları uygulanmış, Afrikalıların kendi benlikleri unutulması için öncelikle kendi yerel dillerinde konuşmaları yasaklanmıştı. Yerel dilde konuşanlara çeşitli işkenceler yapılmış, hâkim sömürge devlet kültürü ve dili dayatılmıştır. Yaklaşık 500 seneden sonra bağımsızlıklarını ilan eden Afrika ülkeleri senelerce asimile oldukları için anadilleri gibi Fransızca ve İngilizce konuşmaya başlamışlardı. Böylece Fransızca konuşulan ülkeler için Frankofon ve İngilizce konuşulan ülkeler için Anglapon kavramları kullanılmaya başlanmıştı. Eser boyunca bahsedilen birçok kavramın açıklaması giriş bölümünde açıklanmaktadır.

“17. yüzyılda Fransa'nın Göz Diktiği Afrika Ülkeleri” başlıklı birinci bölümde, Batılı yazarların birçoğu sömürgecilik dönemi ile ilgili yazdıkları eserlerinde Afrika, Fransa ilişkilerinin çok iyi olduğunu anlatmakta, hatta barış içinde yaşadıklarını ifade ettiğini söylemektedir. Karşılaştırmalı tarih metodundan faydalanan yazar, bir süre de Burkina Faso gibi ülkelerde yaşayarak tecrübe ettiği deneyimlerinden yola çıkarak şu çıkarımlarda bulunmuştur; ülkenin ekonomik yağmacılığa maruz kaldığını, halkın çok yoksul olduğunu ve tüm bunların tarihsel bağlamda ülkenin fakirleşmesine göz yumulması sonucuyla yaşandığını söylemektedir.

Üç kıtanın kesişim noktasında olan Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaptığı için öncelikle Fransa'nın yeni topraklar keşfetme arzusu, önü alınamaz sömürgecilik sistemlerinin bu topraklarda baş göstermesine sebep olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Mısır, Tunus, Libya, Fas, Suriye bölgeleri sömürgeci devletler tarafından (Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere, Çarlık Rusya) ekonomilerini geliştirmek için arzulanan bölgelerdi. Keşfedilen Amerika topraklarına buradan deniz yolu kullanılarak, işçi köle götürerek tarihte insan ticaretini başlatan ülkenin Fransa olduğu vurgulanmıştır. Yazarın belirttiği argümanlar ışığında genel olarak şunu görüyoruz ki, Batılı devletler tarafından parça parça bölünen Afrika ülkelerinin daha sonra kendi içlerinde mikro çapta bölünmelerden hiç haberi olmamış; bunlara direnememişlerdir. Elleri askeri gücü de olmayan bu ülkelere sömürge devletleri tarafından uygulanan baskı sistemiyle birlikte ordu kuracak bir birliğin oluşmasına da imkân verilmemiştir.

“17. – 19. Asırda Osmanlı-Fransa İlişkileri” başlıklı ikinci bölümde ise yazar öncelikle İngiltere ile Fransa arasında yaşanan siyasi krizin giderek büyüdüğünü, bunun yanında bütün Avrupa genelinde iç savaşların yaşandığını ve bu iç savaşların ekonomik sıkıntılara sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Tarihsel bağlamı, düşünce dünyamızda oluşturmak isteyen Akifoğlu, Rönesans ve Reform kavramlarını derinlemesine ele almıştır. Halkların geçmişten gelen din ve dine bağlı olarak gelişen siyasi bağlılık algısının değişmiş olduğunu, artık pozitif bilimlere daha çok önem verildiğini, 15. ve 16. yüzyılda yaşanan bu durumlar ileride yaşanacak olan Fransız İhtilali'nin ve Sanayi İnkılabı'nın da habercisi olduğunu söylemiştir. Fransa'nın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik sıkıntılar, Reform ve Rönesans etkilerinin dengeleri değiştirmesi, diğer Avrupa ülkelerinin ise hızla gelişmekte olması, ülkenin siyasi güç kaybettiğini gösterdiğini belirten yazar, sömürge güçlerinin kurulmasının temelini buna bağlamaktadır. Verilen bilgiler doğrultusunda Fransa'nın kendi ekonomik sıkıntılarından kurtulması sebebiyle dış siyasette etkinliğini arttıracığı bilgisine yazarın ulaştığını görüyoruz.

Sömürge güçlerinin nasıl kurulacağı sorusu da yazarın dikkat çektiği hatta üzerinde en çok durduğu meselelerden biridir. Yazarın bu politikaların benimsetilme esasında halkı dini ve kültürel yönden asimile etme, halk ve yöneticiler arasında anlaşmazlık çıkarma, halkın zayıf tabakalarını köleleştirme, bölgelere rahip misyoner din adamları yerleştirme, sömürge yanlısı valiler, elçiler, komutanlar gönderilmesi şeklinde olduğunu ifade etmiştir.

Tarihi yazışmalara bakıldığında sömürge devletlerinden biri olan Fransa'nın yayılmacı

politikası, Doğu Akdeniz meselesinde, İngiltere'nin elinde bulunan Hint ticaret yoluna yönelik olmuştur. Yazar bu belgelere Fransa devleti tarafından bölgeye gönderilen seyyahların raporlarından ulaşmıştır. Seyyahlara göre Osmanlı egemenliğindeki Suriye ve Mısır'ın hâkimiyet altına alınması sebebiyle buraya vali ve komutanların kalıcı olarak gönderilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir; yazarın ulaştığı bu arşiv belgeleri çalışmalarına bilimsel boyut katmış, yanlış ifade edilen serüvenin belgelerle kanıtlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Geline bu noktada yazar, Fransa'nın eylemlerini ifade etmiş; Fransa tarafından gönderilen valilerin yerel halk ile irtibatını güçlendirdiğini, Osmanlı yönetimine karşı halkı kıskırttığını ve bölgede kaos ortamının oluşturulduğunu söylemiştir. Bunun yanında halkın bazı kesimlerinin valilere büyük tepkiler gösterdiğini, valilerin de yerel halk kabilelerini kendi yanına çekmek gibi bir politika güttüğünü söylemiştir. Dönemin şartlarına baktığımızda Dr. Akifoğlu, etkin sömürge politikalarını sürdürebilmeleri için bunun şart olduğunu savunmuştur.

Bunlara ek olarak Fransa Dışişleri bakanları da bölgede Osmanlı etkinliğini azaltmak için Fransa askerlerinin Osmanlı halkına işkence etmesini ve bunu Osmanlı askerleri yapıyormuş gibi lanse etmelerini emretmiştir. Dolayısıyla halk ile Osmanlı'nın arası açılmış; Fransızların bölgeye barış getireceği inancı artmıştır, yazara göre Fransızların Afrika ve Doğu Akdeniz üzerinde artan politikalarının sebebi, Amerika'daki kolonilerini diğer sömürge ülkelerine kaptırması olmasındı.

18. yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde Fransa, İngiltere, Çarlık Rusya ve diğer Avrupalı devletler Doğu Akdeniz'i ve Afrika'yı sömürgeleri altına almak için kendi aralarında antlaşmalar yaptıklarını ve Osmanlı'ya karşı dostluk politikaları güttüklerini ifade ederken, çift yanlış siyaset uyguladıklarını belirten Akifoğlu, Osmanlı'nın tüm bu stratejilerin farkında olduğunu söylemiştir. Bölgede Osmanlı'nın tek bir ülkeyle yaklaşması diğer ülkelerin çıkarlarını olumsuz etkileyeceğinden, Osmanlı daima denge politikası gütmüş ve kendi çıkarlarını düşünmüştür ancak sömürge devletlerinin ülkede çıkardığı iç karışıklıklar Osmanlı'yı hem ekonomik hem de siyasi olarak çıkmaza soktuğu belirtilmiştir. Verilen bilgiler doğrultusunda genel perspektiften bakıldığında İngiltere için önemli olan Hindistan ve Hint ticaret yolları, Rusya için önemli olan Ortadoğu bölgesi, Fransızların bölgede tek egemen güç olma isteği Afrika ve Doğu Akdeniz toprakları üzerinde çakışıyordu. Eserin bu bölümünün son kısmında çakışan çıkarlar doğrultusunda Napolyon Bonapart önderliğinde Fransa birliklerinin Mısır ve Suriye üzerine sefere çıkması, Osmanlı devletinin bölge üzerinde etkisini kaybettiği yazar tarafından vurgulanmıştır.

“Napolyon Fransası'nın Akdeniz ve Afrika'daki Osmanlı Topraklarına Taarruzu ve Sonucu” başlıklı üçüncü bölüme geldiğimizde askeri birlikleriyle Osmanlı egemenliğindeki topraklara saldıran Fransa'nın karşısında neden Osmanlı toprak bütünlüğü için hem İngiltere'nin hem de Çarlık Rusyası'nın bulunduğunu anlatmıştır. Sıcak denizlere inmek isteyen ve Orta Doğu projesi için Mısır ve Suriye'yi kaybetmeyi göze alamayan Rusya, Fransa'nın askeri harekâtını Osmanlıya bildirmiştir. Sürekli güç kaybetmekte olan Osmanlı, Hint ticaret yolları açısından

çıkartı olduğunu bildiği İngiltere'den yardım istemiştir, burada Osmanlı'nın da denge politikası güttüğünü belirten Akifoğlu, Fransa'nın Osmanlı ile arasının bozulduğunu, Osmanlı'nın İngiltere'yle iş birliği yaptığını, bu durumdan haberdar olan Fransa'nın barış yanlısı diplomatik ilişkiler geliştirmek istediğini vurgulamıştır.

Arşivde bulunan belgelere göre Fransız askeri lider Napolyon, Mısır'ı işgal etmeden önce Osmanlı ülkesine verdiği ticari imtiyazları siyasi haklara dönüştürmek konusunda strateji geliştirmiş, Osmanlı topraklarına yerleştirdiği misyonerler ve devlet adamları sayesinde olası bir saldırıda Osmanlı'yı güçsüzleştirdiğini ve Osmanlı'nın yardım almaksızın Fransızların üstesinden gelemeyeceğinin farkına varmıştır. Yazarımız Osmanlı'nın bu durumuna sebep olarak zamanında verilen imtiyazlar sebebiyle ülkeye gönderilen askerler ve tüccarlar olduğunu, halkı Osmanlı politikalarına karşı galeyana getiren tüccar kılığındaki askerlerin tespit edilemediğini söylemiştir. Bunun yanında ülkeye gönderilen tüccar kılığındaki asker ve seyyahlar Napolyon için sosyo-kültürel, jeopolitik, ekonomik bilgiler toplamış ve Napolyon'a sunmuşlardır. Tüm bunlar Mısır'a olan taarruzu kolaylaştırmış, ancak donanma konusunda ondan daha güçlü olan İngiltere sayesinde istenilen amaca ulaşamamıştır.

Sonuç olarak bir bütün hâlinde incelendiğinde bu çalışma, sömürge devletlerinin uluslararası siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda Afrika kıtasını sömürme isteklerini irdelemiş, bu sömürge faaliyetlerinin Osmanlı topraklarını nasıl etkilediği gözlemlenmiştir. Bugün hâlâ bu topraklarda yaşanan sorunların en çok yine sömürge devletlerini ilgilendirdiğini ifade etmiştir. Çalışma, geçmişte yaşanan siyasi çekişmeleri anlatsa da günümüz politikasını daha iyi anlamamız noktasında bizlere kaynak olmuştur.